

#RSABUDGET2024

Nkandziyiso lowu hlanganeke exikarhi ka Nkwama wa Timali wa Rixaka na Vukorhokeri bya Mimbuyelo ya Afrika-Dzonga

#RSA Budget

#RSABudget2024

XANA HI YIHI
MPIMANYETO?XANA
MPIMANYETO
WU VEKIWE
NJHANI?

Hi Nyenyenyani lembe rin'wana na rin'wana, Holobye wa swa Timali u tafula mpimanyeto wa tiko, laha a tivisaka tipulani ta mfumo ta matirhiseho ya mali, xibalo na ku lomba eka malembe manharhu lama taka Mpimanyeto wa rixaka wu avanyisa mali exikarhi ka tindzawulo ta rixaka, swifundzankulu na timasipala.

1. Swiletelo swa Ndzawulo swa humesiwa leswi kombisaka mahungu ya mpimanyeto lama lavekaka
2. Tindzawulo ti rhangisa minongonoko ya tona na ku hlengeleta makungu yo tirhisa mali na vutinyiketi byo phakela vukorhokeri.
3. Swiringanyeto swa mpimanyeto swi yisiwa eka Nkwama wa Tiko na ku kaneriwa hi swona
4. Swiringanyeto swa mphakelo swi anakanyiwa hi tikomiti ta Valawuri-Jenerali va tindzawulol
5. Swibumabumelo swa mpimanyeto swi endlwa hi
6. Xititente xa Pholisi xa Mpimanyeto wa Nkarhi wa le Xikarhi xi kombisa Mpimanyeto lowu nga eku teni
7. Miphakelo yo hetelela yi tekeriwa xiboho hi Khabinete
8. Matsalwa ya mpimanyeto ya lulamisiwa
9. Mpimanyeto lowukulu wa andlariwa
10. Palamende yi kanela na ku amukela Mpimanyeto
11. Wu rhumeriwa eka Phuresidente leswaku wu ya sayiniwa wu va nawu

KU RINGANISA TIMALI TA VAAKI
NA SWILAVEKO SWA VONAMR. ENOCH GODONGWANA
HOLOBYE WA SWA TIMALI

Matirhelo ya ikhonomi ya Afrika-Dzonga ya tsanile, naswona swiboho swo tika swa laveka ku tiyisisa leswaku ikhonomi ya kula no tumbuluxa mitirho. Ku tlhela ku laveka magoza yo tiya na vutihlamuleri ku lawula swikweleti swa mfumo na ku kayivela, ku nga xivandla exikarhi ka leswi mfumo wu swi tirhisa eka swibalo.

Ikhonomi yi ringanyetiwa ku kula hi tipesente ta 0.6 ntsena hi ku ya hi 2023, ngopfungopfu hikwalaho ka ntshikelelo wo biha wa mphakelo wa gezi lowu pimiweke, xiyimo xo biha xa swikepe swa hina swa le ribuweni na milayeni ya swiporo swo rhwala nhundzu na ku durha ka ku hanya. Mpimanyeto wa 2024 wu kombisa ku tinyiketela ka mfumo ku tlakusa ku kula ka ikhonomi hi ku tirhisa mphakelo wa gezi lowu antswisiweke na vutleketli bya nhundzu lebyi tshembekaka swinene, xikan'we na ku aka switirhisiwa swin'wana swa nkoka, ku fana na tiphayiphi ta mati, swikolo na

magondzo. Mahungu lamanene hileswaku ikhonomi ya misava hinkwayo yi fanele ku seketela swinene hikwalaho ka ku hunguta inflexini na ku hunguteka loku nga vaka kona ka mimpimo ya ntswalo emisaveni hinkwayo. Hi ndlela yaleyo, ikhonomi ya Afrika-Dzonga yi languteriwile ku kula hi xiringaniso xa 1.6 wa tipesente eka malembe manharhu lama taka.

Xiyimo xa swa timali lexi ringaniseriweke xi ta tlakusa ku kula ka ikhonomi na ku seketela swirho leswi nga sirhelele kangiki ngopfu swa vaaki, loko ku ri karhi ku hungutiwa swikweleti na ku hunguta makhombo ya swa timali na ikhonomi.

Mfumo wu rhangisa emahlweni tipulani ta vuvukisi hi ku engetela ku tirhisiwa ka vutirhisi na sekithara ya phurayivhete, ku katsa na ku tirhisa vuswikoti na switirhisiwa swa timali swa tikhamphani ta phurayivhete na swivandla swa timali swa matiko ya misava.

Swikweleti swa mfumo swa le henhla na leswi tlakukeke swi kavanyeta mphakelo wa vukorhokeri na vuvukisi bya mabindzu hi ku kongomisa nakambe swiphemu leswi tshamaka swi ri karhi swi andza swa

switirhisiwa swa vahlawuli va xibalo ku suka eka vukorhokeri bya nkoka bya mfumo na ku ya eka vukorhokeri bya swikweleti. Ku sukela hi 2008/09 mali leyi tirhisiweke eka swibalo swa vukorhokeri bya swikweleti yi tlakuke ku suka eka R54.4 wa tibilyoni kumbe 7.9 wa tipesente ta mali hinkwayo leyi ngenaka ku ya eka R356.1 wa tibilyoni kumbe 18.5 wa tipesente ta mali leyi ngenaka hi 2023/24. Tihakelo leti ta vukorhokeri bya swikweleti na tona ti tlakuka hi ku hatlisa ku tlula ku kula ka ikhonomi, leswi kombisaka leswaku ikhonomi a yi swi koti ku kula hi ku hatlisa ku ya emahlweni yi hakela ntswalo wa sweswi eka swikweleti swa mfumo. Pholisi ya swa timali hakatsongotsongo yi ta tisa xiphemu xa mpimanyeto lexi tirhisiwaka eka swibalo swa vukorhokeri bya swikweleti ehansi ka vulawuri.

Hikwalaho ka swivangelo leswi, eka malembe manharhu lama taka, mfumo wu ta tirhisa mali hi vukheta swinene naswona, eka swiyimo swin'wana, wu hunguta ku durha eka xipachi xa mfumo. Exikarhi ka 2024/25 na 2026/27, mfumo wu ta tirhisa R7.4 wa tithiriliyoni naswona

leswi swi ta ya ngopfu eka vukorhokeri bya vaaki bya nkoka ku fana na rihanyo, dyondzo, ku lwisana na vugevenga na vusirheleri bya rixaka. Kwalomu ka 60 wa tipesente kumbe R3.7 tithiriliyoni ta leswi swi ta tirhisiwa eka vukorhokeri bya vaaki, leyi nga ta hakela miholo ya vadyondzisi, vaongori na madokodela, naswona byi ta tlhela byi hakela swiphuno swa vaaki. Ku tirhisiwa ka mali ku ta tlhela ku lulamisa ku sala endzhaku eka dyondzo na nhlayiso wa rihanyo xikan'we na ku vekisa eka tiphurojeke ta xiphemu lexi vekaka masungulo ya ku kula ka ikhonomi leyi tiyeke. COVID-19 wa mpfuneto wa vaaki eka maxangu na wona wu katsiwile eka Mpimanyeto wa 2024.

Eka nkarhi wo fana, ku tiyisisiwa ka mpimanyeto swi vula leswaku swikweleti na swibalo swa vukorhokeri bya swikweleti swi ta yima ku kula hi 2025/26 naswona swi sungula ku hunguteka, sweswo swi ntshunxa switirhisiwa swo tala swa vukorhokeri bya mfumo eka nkarhi lowu taka na ku olovela mabindzu na vanhu ku va na swona ku fikelela switirhisiwa swa timali eka vuvukisi bya vona.

KU PFUXETA IKHONOMI HI KU TIRHISA KU CINCA KA SWIVANGELO

Tibiriki letikulu eka ikhonomi ku vile ku hunguta ndzhwalo, rivilo ro biha na khwalithi ya swikepe na swiporo, na ku tsana ka vukorhokeri bya mfumo. Mfumo wu vile wu langutana na mintlhontlho leyi.

Ntirhisano lowu tivekaka tani hi Operation Vulindlela wu tirhe malembe yo hlaya naswona wu fambisa ku cinca ka ikhonomi ku endla leswaku ikhonomi yi phikizana swinene eka nkarhi wo leha. Indasitiri ya mphakelo wa gezi wa cinciwa, leswi endlaka leswaku swi olova no chipa eka tikhamphani ta phurayivhete na mindyangu ku humelerisa gezi ra tona hi ku tirhisa maendlelo yo hambana, ku katsa na tiphaneleni ta dyambu hambu ku ri switichi swa vuhumelerisi swa phurayivhete. Eka malembe manharhu

lama taka, 6 000 MW ya tiphurojeke letikulu leti durhaka ku tlula R100 wa tibilyoni ti languteriwile ku tirha. Ku engetela kwalaho, mfumo sweswi wu hakela xiphemu lexikulu xa xikweleti xa Eskom, ku pfumelela switirhisiwa ku ntshunxiwa ku lunghisa switichi swa yona swa gezi na ku hlayisa tintambhu ta gezi, naswona timasipala ti nga ha endla swikombelo swa ku ntshunxiwa ka swikweleti eka Eskom ku ttherisela ku antswisiwa ka ku hakela na ku hlengeletwa eka vaaki.

Ntlhontlho wa swikepe leswi nga riki kahle na swiporo swi lava endlelo ra swiyenge swo hambana-hambana. Komiti ya Xiphico xa Vutleketli bya Rixaka leyi nga na mutshamaxitulu hi Phuresidente yi tumbuluxiwile ku tirhana na mintlhontlho

leyi langutaneke na Transnet, leyi tirhisaka swikepe swa Afrika-Dzonga na netiweke ya swiporo. Hi lembe ra 2023/24, ntlawa wa vufambisi bya Transnet wu cinciwile naswona khamphani yi amukerile pulani leyintshwa yo antswisa xiyimo xa yona xa timali na matirhelo. Leswi swi katsa ku xavisa nhundzu leyi nga riki ya nkoka, ku tirhisana na tikhamphani ta matiko ya misava na ta laha kaya ku tirhisa swiphemu swa swikepe na ku lulamisa ku onhaka ka mintila ya swiporo na switimela.

Ekue heteleleni, mfumo wu ta simeka matshalatshala yo endla leswaku vufambisi bya mfumo byi va bya xiphurofexinali na ku antswisa mafambiselo ya mabindzu ya mfumo. Leswi swi fanele ku kurisa ndhawu leyi tiyeke no koka rinoko ya vuvekisi.

2024 MPIMA-NYETO WA SWIPHIQO

1. Muholo wa vaaki wu endla 60.2 wa tiphesente ta matirhiselo ya mali lama nga riki ya ntswalo, lama katsaka nhluvukiso wa vaaki, minongonoko ya mitirho, rihanyo, dyondzo na nsirhelelo wa vaaki.
2. Loko ku pimanisiwa na MTBPS ya 2023, R57.6 wa tibilyoni ti engeteriwile eka malembe manharhu lama taka ku hakela miholo ya vadyondzisi, vaongori, madokodela, maphorisa na vatrhi eka vukorhokeri byin'wana bya nkoka.
3. Mfumo wu ta hatlisisa ku hangalasiwa ka switirhisiwa swa mfumo hi ku tisa vuswikoti na timali ku suka eka sekithara ya phurayivhete.
4. Ku sukela hi ti 1 Ndzati 2024, ku cinca lokuntshwa ka ku huma penceni ku ta pfumela mfikelelo eka xiphemu xa mali leyi munhu a yi hlayiseke eka mali ya yena ya mpenceni a nga si huma mpenceni.
5. Ku kayivela ka timali ku ta hungutiwa naswona swikweleti swa mfumo swi ta tshamiseka eka 75.3 wa tiphesente ta GDP hi 2025/26.
6. Langutelo ra ku kula ka ikhonomi ka ha tshamisekile ku fika eka malembe manharhu lama taka Leswi languteriweke swikatsa kuhunguteka ka ndzhwalo, kuhunguteka ka ntlakuko wa minxavo ya le hansi xikan'we naku hunguteka ha katsongotsongo.

SEE NEXT PAGE

KU FAMBA HI MINTLHONTLHO YA TLILAYIMENTE: KU TIYISELA KA IKHONOMI YA AFRIKA DZONGA

Ku va ekhomyeni ra Afrika-Dzonga eka swiendlakalo swa maxelo swo fana na dyandza, ndhambi na ndzilo wa nhova swi endle leswaku ku va na makhombo ya ntumbuluko, laha malembe lama ha ku hundzaka ya voneke ku tlakuka lokukulu ka swiendleko na ku lahlekeriwa.

Makhombo ya sweswinyana yo fana na ndzilo wa nhova wa Knysna, swidzedze swa le Durban, dyandza ra le Cape Town na ndhambi ya KwaZulu-Natal swi khumbe swinene vurimi na vupfumba, na switandzaku leswikulu eka matirhiselo

ya mali ya mfumo na mali leyi ngenaka. Ku sukela hi 1980, kwalomu ka 22 wa timilyoni ta vanhu va khumbekile, leswi endleke leswaku ku lahlekeriwa hi ntsengo wa R113 wa tibilyoni. Swiendlakalo leswi swi nyanyisa ku nga ringani ka ikhonomi, ngopfungopfu swi khumba miganga leyi pfumalaka leyi nga ekhomyeni swinene ra makhombo ya maxelo na vuyelo bya wona, ku fana na ku tlakuka ka minxavo ya swakudya na ku va ekhomyeni ro onhaka.

Nkwama wa Timali wa Rixaka wu le ku hetisiseni ka maqhinga ya timali ta makhombo ya timhangu hi 2024, ku

kongomisa eka vutumbuluxi bya timali na ku hundziseriwa ka makhombo ku hunguta hi ndlela leyinene makhombo ya maxelo. Yi kongomisiwile eka tiejenti ta mfumo na miganga leyi nga sirhelelekangiki ku ndlandlamuxa ku tiyisele ka ikhonomi na ku tiyisisa ku hlamula na ku pfuxetiwa loku tirhaka swinene ka timhangu. Qhinga ri kongomisa ku tiyisisa vuswikoti bya mfumo ku seketela hi timali matshalatshala yo vuyisa timhangu na ku ndlandlamuxa tindlela ta ndzindzakhombo ku sirhelele eka ntshikelelo wa timali wa timhangu ta ntumbuluko.

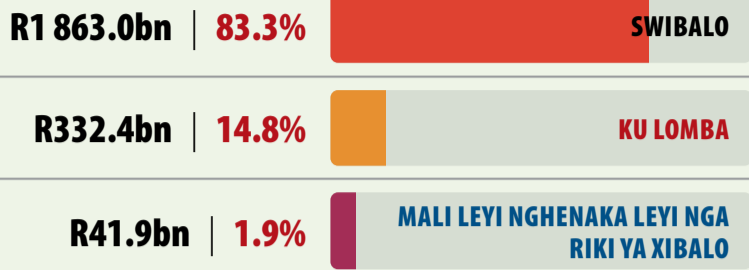
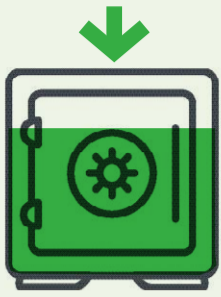
KU TUMBU-LUXIWA KA MINTIRHO

Ngopfu-ngopfu, mpimo wa ku pfumaleka ka mintirho wu yile ehansi ku ya eka 31.9 wa tiphesente eka kotara ya vunharhu ya 2023, leswi fungha xiyimo xa yona xa le hansi swinene eka malembe manharhu.

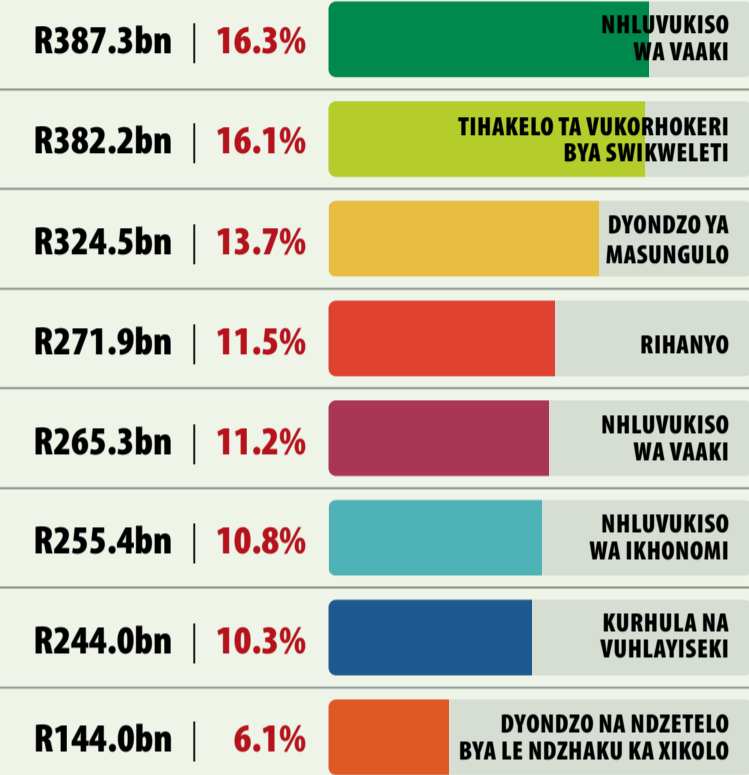
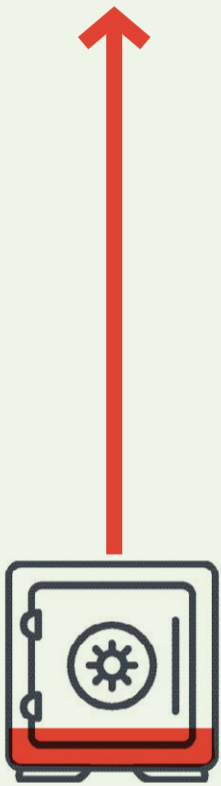
Kungu ra ntirho ra vupresidente ri lulamerile ku kuma R7.4 wa tibilyoni hi 2024/25. Hi ku fambisana na kungu leri, Ndzawulo ya Mabindzu, Vumaki na Mphikizano yi rhangisa nakambe R1.1 wa tibilyoni eka Nkwama wa Ntirho wa Vaaki. Ku engetela kwalaho, Ndzawulo ya Vurimi, ku Hundzuluxiwa ka Misava na Nhluvukiso wa le Matikoxikaya yi averiwile R750 wa timilyoni ku kurisa nongonoko wa nsirhelelo wa swakudya na ku tihanyisa eka van'wamapurasi.

1 SWIHLOVO SWA MALI YA MFUMO HI 2024/25

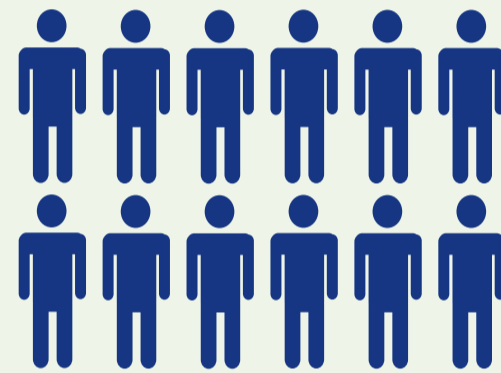

2 MATIRHISELO YA MALI HI MFUMO EKA 2024/25

3 MALI YA MPFUNETO WA VANHU

	2023/24	2024/25
MPFUNETO WA TIMALI TA MUDENDE TA VADYUHARI	R2 085	R2 185
MPFUNETO WA TIMALI TA VUDYUHARI, KU TLULA 75S	R2 105	R2 205
MALI YA MPFUNETO YA KHALE KA MASOCHA YA NYIMPI	R2 105	R2 205
MALI YA MPFUNETO WA VULEMA	R2 085	R2 185
MALI YA MPFUNETO WA NHLAYISO	R1 125	R1 180
MALI YA MPFUNETO YO HLAYISA VAHLAYISIWA	R2 085	R2 185
MALI YA MPFUNETO YA NSEKETELO WA VANA	R505	R530

19.7 million

ya vanhu ku kuma mudende hi Nyenyankulu 2027

The Budget will increase the values of permanent grants in line with inflation.

4 VUXOKOXOKO MPIMANYETO WU SEKETELA KU KULA KA IKHONOMI, KU TUMBULUXIWA KA MINTIRHO NA NHLUVUKISO WA VAAKI

1.3 per cent

wa tipesente ta ku kula ka GDP yi languteriwile hi 2024, ku nga si va na ku antswisiwa eka tipesente ta 1.8 ta ku kula hi 2026

60.2 per cent

wa tipesente ta matirhiselelo ya mali ya mfumo yo ya eka nhluvukiso wa vaaki ndhawu, mintirho, rihanyo, dyondzo na nsirhelelo wa vaaki eka malembe ya 3 lama landzelaka

R827.3 billion

wa tibilyoni ti averiwile eka vukorhokeri bya basic services, masungulo, tindlu na vutleketli bya mani na mani, na ku cinca ka ndhawu na nhluvukiso wa madoroba eka malembe ya 3 lama landzelaka

R818.7 billion

wa tibilyoni ta vumaki, mabindzu lamatsongo na minongonoko ya mintirho ya mfumo eka 3 ya malembe ku hlohlotella ku kula ka ikhonomi na mitirho

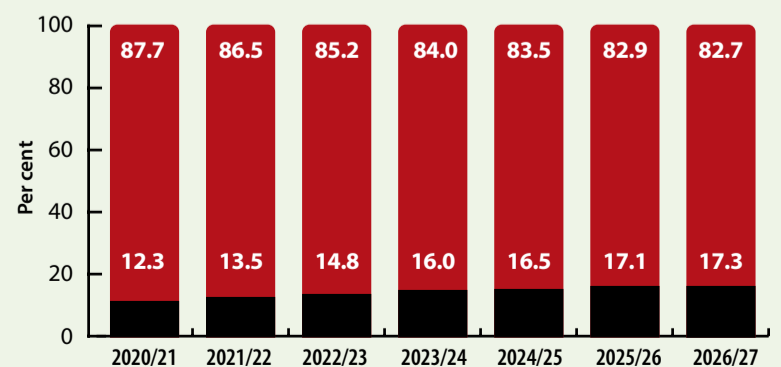
5 KUNGU RA KU THORIWA KA PHURESIDENTE R7.4 billion

ti nyikiwile eka kungu ra ku thoriwa ka vupresidente hi 2024/25, ku seketela tindlela to ti tihanyisa, ku tisa ku cinca ka swivumbeko, na ku pfuna ku tumbuluxa mintirho.

6 KU HAKERIWA KA MFUMO LESWI NGA NA NTSENGO TANI HI XIVUMBEKO XA NTIRHO HINKWAWO WA MATSALWA

Ma tirhiselelo ya mali lama nga riki na Ntswalo* Ku hakela ntswalo

*Matirhiselelo lama nga riki na ntswalo i matirhiselelo hinkwawo ya mali hi mfumo ku nga katsiwi ntswalo lowu hakeriweke eka xikweleti.

2024 SWIRINGANYETO SWA XIBALO

XIBALO XA XIMUNHU XA MUHOLO

XANA MIPIMO YO HAKELA MUTHALO WA VUYELO BYA TIMALI TA MUNHU BYI KU KHUMBA NJHANI?

Mpimanyeto wa 2024 a wu cinci mimpimo ya xibalo leyi a yi tirha eka lembe ra xibalo ra 2023/4. Hikokwalaho, ntsengo wa mali leyi munhu a nga swi kumeke loko ku laveka ku hakela xibalo eka lembe ra xibalo ku suka hi ti 1 Nyenyankulu 2024 ku ya eka 28 Nyenyenyani 2025 hi ndlela leyi landzelaka

XIBALO VUNAVELO	LEMBE RA MUTHALO RA : 2023/24	LEMBE RA MUTHALO RA : 2024/25
Ehansi ka malembe ya 65	R95 750	R95 750
Malembe ya 65 ku ya eka 74	R148 217	R148 217
75 wa malembe na ku tlula	R165 689	R165 689

Ku vuyiseriwa mali ya vahakeri va xibalo eka vahlawuli va xibalo hi ndlela leyi landzelakas:

KU VUYISERIWA MALIYA MUTHALO	LEMBE RA MUTHALO RA : 2023/24	LEMBE RA MUTHALO RA : 2024/25
Masungulo (vanhu hinkwavo)	R17 235	R17 235
Xikolo xa le henhla (malembe ya 65 na ku tlula)	R9 444	R9 444
Xikolo xa le henhla (malembe ya 75 na ku tlula).	R3 145	R3 145

SWIBALO SWA VADYOHU

KU ENEGETELEKA KA XIHOKO NA MAFOLE

Swibalo swa switirhisiwa swin'wana swo karhi eka swipyopyi swi ta tlakuka hi le xikarhi ka 6.7 na 7.2 wa tipesente na switirhisiwa swa fole swi ta tlakuka hi le xikarhi ka 4.7 na 8.2 wa tipesente

	KU TLAKUKA HI:
Biya ya malt	14c per 340ml ya xiketela Thayipa laha
Vhinyo leyi nga tiyisiwangiki	28c hi bodlhela ra 750ml
Vhinyo leyi tiyisiweke	47c hi bodlhela ra 750ml
Vhinyo yo vangama	89c hi bodlhela ra 750ml
Ti cidars na swipyopyi swa mihandzu leswingana xihoko	14c hi 340ml ya xiketela
Swipiriti	R5.53 hi bodlhela ra 750ml
Sigarete	97c hi phakiti ra 20
Swikhomo swa switirhisiwa swa fole leswi hisiweke	73c hi phakiti ra 20
Sigarete fole	R1.09 hi 50g
Fole ra tiphayiphi	57c hi 25g
Swigari	R9.51 hi 23g
Nhombe na xitshunxo eka mphakelo wa gezi	14c hi ml

MIPIMO YA XIBALO

XIBALO XA MUHOLO: VANHU NA TITHRASTI

Xibalo lexi hakeriwaka hi vanhu na tithrasti eka lembe ra xibalo leri helaka exikarhi ka ti 1 Nyenyankulu 2024 na ti 28 Nyenyenyani 2025

Xibalo xa muhlo (R)	Mpimo wa Muthelo (R)
R0 ku ya eka R237 100	18% ya xibalo xa muhlo
R237 101 ku ya eka R370 500	R42 678 + 26% wa xibalo xa muhlo ehenhla ka R237 100
R370 501 ku ya eka R512 800	R77 362 + 31% wa xibalo xa muhlo ehenhla ka R370 500
R512 801 ku ya eka R673 000	R121 475 + 36% wa xibalo xa muhlo ehenhla ka R512 800
R673 001 ku ya eka R857 900	R179 147 + 39% wa xibalo xa muhlo ehenhla ka R673 000
R857 901 ku ya eka R1 817 000	R251 258 + 41% wa xibalo xa muhlo ehenhla ka R857 900
R1 817 001 na le henhla	R644 489 + 45% wa xibalo xa muhlo ehenhla ka R1 817 000

Tithrasti handle ka tithrasti tinwana to hlawuleka Nhlayo ya xibalo 45%

Source: National Treasury

XIBALO XA MUHOLO: TIKHAMPANI

Malembe ya nkambisiso lama helaka hi siku rin'wana na rin'wana exikarhi ka 1 Dzivamisoko 2024 na 31 Nyenyankulu 2025

Thayipa	Mpimo wa Muthelo (R)
Tikhampani	27% ya xibalo xa muhlo

Source: National Treasury

XIBALO XA MUHOLO: MABINDZU LAMATSONGO YO HLANGANELA

Malembe ya nkambisiso lama helaka hi siku rin'wana na rin'wana exikarhi ka 1 Dzivamisoko 2024 na 31 Nyenyankulu 2025

Taxable Income (R)	Rate of Tax (R)
R0 ku ya eka R95 750	0% of ya xibalo xa muhlo
R95 751 ku ya eka R365 000	7% wa xibalo xa muhlo ehenhla ka R95 750
R365 001 ku ya eka R550 000	R18 848 + 21% wa xibalo xa muhlo ehenhla ka R365 000
R550 001 na le henhla	R57 698 + 27% wa xibalo xa muhlo ehenhla ka R550 000

Source: National Treasury

MBUYELO WA MABINDZU LAMATSONGO

Malembe ya timali lama helaka hi siku rihhi kumbe rihhi exikarhi ka 1 Nyenyankulu 2024 na 28 Nyenyenyani 2025

Taxable Turnover (R)	Rate of Tax (R)
R0 ku ya eka R335 000	0% eka ku cinca ka mali leyi ngenaka ya xibalo
R335 001 ku ya eka R500 000	1% ya xibalo xa muhlo ehenhla ka R335 000
R500 001 ku ya eka R750 000	R1 650 + 2% ya xibalo xa muhlo ehenhla ka R500 000
R750 001 na le henhla	R6 650 + 3% ya xibalo xa muhlo ehenhla ka R750 000

Source: National Treasury

Scan this QR code for the PDF version of this People's Guide to the Budget

**VONELO
RA WENA IRA
NKOKA**

XANA U KUMILE XIKOMBISO LEXI XA VANHU XA XILETELO XA MPIMANYETO XIRI LEXI PFUNAKA?

Hi tshama hi ri karhi hi langutisa eka tindlela tintshwa ku antswisa xiletelo lexi naswona hi nga amukela swona loko u nga rhumela mbuyelo wa wena na **swiringanyeto eka vamahungu** Media@treasury.gov.za